

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

NİGAR QƏZƏNFƏR QIZI MİRZƏLİYEVƏ

İQTİSADİYYAT FAKÜLTƏLƏRİNDƏ İNGİLİS DİLİNİN
TƏDRİSİNİN LİNQVODİDAKTİK PROBLEMLƏRİ

5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası
(ingilis dilinin tədrisi metodikası)

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2016

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Linqvodidaktika kafedrasında
yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
Gülnar Cabbar qızı Hüseynzadə

Rəsmi opponentlər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
Dilarə Əbdül qızı İsmayılova

 pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Minəvvər Firudin qızı Məmmədova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
İngilis dili və onun tədrisi metodikası kafedrası

Müdafiə__24/06_____ 2016-cı il saat _____ -da Azərbaycan
Dillər Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081
Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

TƏDQİQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Ölkəmizdə həyata keçirilən təhsil islahatları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Avropa təhsil sisteminə integrasiya edən Azərbaycanda təhsilin məzmunu, strukturu və digər sahələrində müxtəlif xarakterli dəyişikliklər baş verməkdədir.

Məlum olduğu kimi, bu gün tədris edilən xarici dildən, xüsusilə də müasir dünyada qlobal ünsiyyət dili statusunu qazanmış ingilis dilindən kommunikativ məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə etmək qabiliyyətinə malik olan gənclərin hazırlanması ölkəmizin həm orta, həm də ali məktəbləri qarşısında qoyulan əsas vəzifələrdən biridir. Azərbaycanın dünya dövlətləri ilə siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi dünyanın aparıcı dilləri və ilk növbədə qlobal miqyasda əsas ünsiyyət vasitəsi olan ingilis dilinin tamamilə yeni tərzdə tədris edilməsi və hər hansı xarici dili öyrənən tələbənin yeni keyfiyyətlərə yiyələnməsini təkidlə tələb edir¹. Bu gün təhsil müəssisələri qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri tələbələrin dünyanın aparıcı dilləri, o cümlədən ingilis dilində kommunikativ kompetensiyaya yiyələnməsidir. Hazırda xarici dilin ünsiyyət vasitəsi kimi mənimsənilməli olduğu danılmazdır². Hər hansı xarici dili öyrənən tələbələr təhsil aldıkları ali məktəbin ixtisas profilindən asılı olmayaraq tədris edilən xarici dil vasitəsilə müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarından istifadə etməklə müxtəlif sahələrdə bilik səviyyələrini artırmalı, ixtisasları ilə bağlı olan dünya təcrübəsindən faydalanmaq və ondan konstruktiv şəkildə istifadə etmək qabiliyyətinə malik olmalıdırlar.

Bu gün beynəlxalq biznes sahəsində, transmilli neft şirkətlərində, banklarda və digər sahələrdə işləyən universitet məzunlarının sayı günün-gündən artmaqdadır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilini öyrənənlərin məqsədləri müxtəlif olduğu kimi, onların tələbat və ehtiyacları da müxtəlifdir. Müasir dövrdə ingilis dili ikinci dil kimi (English as a Second Language – ESL), xarici dil kimi (English as a Foreign Language – EFL), xüsusi məqsədlərlə (English for Specific Purposes – ESP), akademik məqsədlərlə (English for Academic Purposes – EAP), Beynəlxalq Ünsiyyət Dili (English as a Lingua Franca – ELF) kimi tədris edilir. Qeyd

¹ Гусейнзаде Г.Д. Обучение речной коммуникации на иностранном языке. Баку: Мутарджим, 2001, с. 7.

² Исмаилова Д.А. Методика обучения диалогической речи современного английского языка на начальных курсах вузов. Баку: Мутарджим, 2002, с. 5.

olunmalıdır ki, çox vaxt ingilis dili ali məktəblərdə tədris edilərkən, tələbələrin oxuduqları təhsil müəssisəsinin profili, aldıkları ixtisas, onların ehtiyac və tələbatları nəzərə alınmır. Xarici dillərin, o cümlədən ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimini dövrün tələblərinə uyğun şəkildə təşkil etməyə qadir olan, ixtisasına yüksək səviyyədə yiyələnmiş mütəxəssislərin hazırlanması strateji əhəmiyyətə malik olan problemlərin birinə çevrilir..

İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təliminin günün tələblərinə cavab verən səviyyədə həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq müəllimlərin hazırlanması ilə bağlı bir sıra məsələlərin tədqiqinə ciddi ehtiyac duyulur. Tədris edilən xarici dildən, xüsusilə də global miqyasda biznes, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, iqtisadiyyat, turizm və bir çox digər sahələrdə əsas ünsiyyət dili statusunu əldə etmiş ingilis dilindən xüsusi, müxtəlif xarakterli məqsədlərlə istifadə etmək bacarığının qeyri-ixtisas fakültələrində təhsil alan tələbələrə aşılması müasir metodikanın ən vacib və hələ də həllini tapmamış məsələlərindən biri olaraq qalır.

Təcrübə qeyri-ixtisas fakültələrdə, o cümlədən iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dili təliminin dövrün tələblərinə uyğun olmadığını göstərir. Bu isə ixtisası dil olmayan ali məktəblərdə ixtisas yönümlü təhsil istiqamətində məqsədyönlü fəaliyyətin əməli tətbiqinin lazımi səviyyədə olmadığını sübut edir.

İqtisadiyyat fakültələrinin azərbaycandilli qruplarında ingilis dilinin təlimi metodikasının işlənilməməsi, ingilis dilini öyrənən azərbaycanlı tələbələr üçün xüsusi dərslik və dərs vəsaitlərinin olmaması, istifadə edilən dərslik və dərs vəsaitlərində ingilis dilinin ixtisas yönümlü təlimini təmin edə biləcək çalışma və tapşırıqların olmaması, ingilis dilinə yüksək səviyyədə yiyələnmiş, qloballaşma dövrünün tələblərinə uyğun olan professional kadrların hazırlanmasının gündəlikdə olan əsas məsələlərdən biri olması “İqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin tədrisinin linqvopedagogik problemləri” mövzusunun aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın obyektı iqtisadiyyat fakültəsi tələbələrinə ingilis dilinin ixtisas yönümlü tədrisi prosesidir.

Tədqiqatın predmeti ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi metodikasının nəzəri və praktiki tədqiqi və təlim prosesinə təsir göstərən amillər sisteminin müəyyənləşdirilməsidir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Ötən illər ərzində dərc edilmiş metodiki ədəbiyyatda ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə tədrisi probleminə dəfələrlə müraciət edilmişdir. Belə ki, Hatçinson T., Voters A., Brin M., Alderson J., Vidouson H. və başqa tanınmış alimlər problemə müraciət etmiş və onun

müxtəlif aspektlərini araşdırmışdır.¹ Bizim tədqiqat işimizdə ingilis dilini xüsusi məqsədlərlə öyrənən azərbaycanlı tələbələrə xarici dil təliminin səmərələşdirilməsi yolları araşdırılır, problemlə əlaqəli olan nəzəri və praktiki məsələlər tədqiq edilir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, azərbaycanlı alimlərin xarici dillərin, o cümlədən ingilis dilinin tədrisi sahəsində olan tədqiqat işlərinin milli auditoriya üçün olduqca böyük əhəmiyyətinə baxmayaraq, həmin əsərlərdə ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi problemi tədqiq edilməmişdir.

Tədqiqat işinin məqsədi iqtisadiyyat fakültələrində təhsil alan tələbələrə ingilis dilinin ixtisas yönümlü təliminin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi üçün vacib olan amilləri müəyyənləşdirib, ingilis dilinin ixtisas yönümlü təliminə yönəldilmiş müasir dövrün tələblərinə cavab verən, səmərəli çalışmalar sisteminin və didaktik modelin işlənilib hazırlanması və eksperimental şəkildə sınaqdan keçirilməsidir.

Tədqiqat işinin vəzifələri aşağıdakılardır:

1. dissertasiya işinin mövzusuna dair nəzəri-metodik ədəbiyyatın təhlil edilməsi;

2. ixtisası dil olmayan fakültələrdə ingilis dilinin daha səmərəli şəkildə təlimini təmin edən şərtlərdən biri kimi təlim prosesinin tələbələrin maraq, ehtiyac və tələbatlarını nəzərə almaqla qurulması prinsipinin irəli sürülməsi;

3. iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin ixtisas yönümlü problemi baxımından mövcud vəziyyətin öyrənilməsi;

4. ixtisası dil olmayan fakültələrdə ingilis dilinin təlimi prosesinə təsir göstərən amillərin təhlili;

5. iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin ixtisas yönümlü təliminə yönəldilmiş tapşırıq və çalışmalar sisteminin işlənilib hazırlanması;

6. təklif edilən metodikanın səmərəliliyinin yoxlanılması.

Tədqiqatın fərziyyəsi. İqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin təlimi prosesinin ixtisas yönümlü şəkildə təşkil edilməsi, təlimin məqsədyönlü, sistemli, mərhələli şəkildə həyata keçirilməsi, təlim prosesində istifadə edilən autentik materialların tələbələrin maraq, ehtiyac və tələbatlarına uyğun gəlməsi, təlim prosesinin interaktiv şəkildə təşkil edilməsi, tələbələrin fəal

¹ Alderson J.C. and Waters A. A course in testing and evaluation for ESP teachers // Lancaster Practical Papers in English Language Education, v. 5. Pergamon, 1983, 87 p.; Hutchinson T., Waters A. and Breen M.P. An English Language Curriculum for Technical Students / Practical Papers in English Language Education, v. 2. Institute for English Language Education, University of Lancaster, 1979, 223 p.; Widdowson H.G. Teaching Language as Communication. Oxford University Press, 1978, 168 p.

iştirakçı qismində iştirak etməsi ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi prosesinin daha səmərəli şəkildə təşkil edilməsini və həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından yüksək nailiyyətlərin əldə edilməsini təmin edə bilər.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqatın gedişində aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir:

- nəzəri təhlil. Problemlə bağlı metodik və dilçilik ədəbiyyatı, iqtisadiyyat fakültələrində istifadə edilən dərslik və dərs vəsaitləri təhlil edilmiş, iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dili tədrisi zamanı ixtisaslaşmış müəyyən metodik əsasları müəyyən edilmişdir;

- müşahidə. Qeyri-ixtisas fakültələrində ingilis dilinin tədrisi ilə bağlı real vəziyyəti öyrənib mövcud problemləri, qarşıya çıxan çətinlikləri üzə çıxartmaq üçün müşahidələr aparılmışdır;

- sorğu. İxtisası dil olmayan ali məktəblərdə ingilis dilinin tədrisini təkmilləşdirmək, xarici dilə yiyələnməyin daha səmərəli üsullarını müəyyən etmək məqsədilə müəllimlər və tələbələr arasında sorğu keçirilmiş, müxtəlif fikir və mülahizələr dinlənilmişdir;

- pedaqoji eksperiment. Pedaqoji eksperiment 3 mərhələdə aparılmışdır. Müəyyənədiçi eksperiment adlanan birinci mərhələ 2011/2012-ci tədris ilində problemlə bağlı real vəziyyəti öyrənmək məqsədilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin maliyyə-kredit fakültəsində təhsil alan tələbələrə nəzərdə tutulmuş plan əsasında sorğu keçirilmiş, təlim prosesi müşahidə olunmuşdur.

Eksperimentin öyrədiçi mərhələsi 2013/2014-cü ilin I semestrində keçirilmişdir. Bu mərhələdə iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin ixtisaslaşmış təliminin səmərəlilişdirilməsi məqsədilə işlənilib hazırlanmış metodik model və motivasiyaedici çalışmalar sistemi praktikaya tətbiq edilmişdir.

Eksperimentin yoxlayıcı – üçüncü mərhələsi 2013/2014-cü tədris ilinin sonunda keçirilmişdir. Bu mərhələdə təcrübə materialları bir daha nəzərdən keçirilmiş, eksperiment nəticəsində əldə edilmiş nəticələr sistemləşdirilmiş və nəzəri ümumiləşdirmələr həyata keçirilmişdir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. İqtisadiyyat fakültələri tələbələrinə ingilis dilinin ixtisaslaşmış təlimi səviyyəsinin həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasını təmin edən və elmi əsaslara söykənən yeni didaktik modelin və motivasiyaedici çalışmalar sisteminin işlənilib hazırlanması dissertasiya işinin elmi yeniliyi hesab oluna bilər.

Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqat işində iqtisadiyyat fakültələri tələbələrinə ingilis dilinin ixtisaslaşmış təliminin linqvovodidaktik əsaslarının tətbiq edilməsi dissertasiyanın nəzəri əhəmiyyətini müəyyən edir.

Tədqiqatın nəticələri ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə, xüsusilə də iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin təlimi kontekstində səmərəli şəkildə istifadə edilə bilər. Tədqiqat prosesində əldə edilmiş nəticələr ixtisası dil olmayan ali təhsil müəssisələrində, xüsusilə də iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin ixtisasıya yönümlü təlimi probleminin araşdırılmasında nəzəri fikirlərin inkişafına təkan verə bilər. Dissertasiya işində müqayisəli şəkildə tədqiq edilən və ümumiləşdirilən nəzəri yanaşmalardan xarici dillərin, xüsusilə də ingilis dilinin ixtisası dil olmayan başqa ali məktəblərdə təlimi üzrə aparılacaq tədqiqat işlərində istifadə edilə bilər.

Dissertasiya işinin praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işində əldə edilmiş nəticələrdən, işlənib hazırlanmış tədris materiallarından, təklif edilən didaktik modeldən və ixtisasıya yönümlü çalışmalar sistemindən xarici dillərin xüsusi məqsədlərlə tədrisi prosesində, xarici dillərin tədrisi metodikası üzrə mühazirə və seminar məşğələlərində, müxtəlif elmi-metodiki işlərin hazırlanmasında uğurla istifadə edilə bilər.

Müdafiyyə aşağıdakı *müddəalar* təqdim edilir:

1. iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin təliminin ixtisasıya yönümlü şəkildə, qloballaşma dövründə müxtəlif sahələrdə çalışan mütəxəssislərə verilən tələblərə uyğun səviyyədə təşkil edilməsi, ixtisası dil olmayan ali məktəblərdə xarici dillərin təlimi prosesinin tələbəyönümlülük prinsipləri üzərində qurulması, tələbələrin ehtiyac və tələbatlarının nəzərə alınması yolu ilə təmin edilə bilər;

2. iqtisadiyyat fakültələrində təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə tədris edildiyi halda müqayisə edilən iki dil, yəni tədris edilən xarici dil olan ingilis dili və tələbələrin ana dilləri olan Azərbaycan dili arasında olan qarşılıqlı təsirin araşdırılması potensial interferensiya mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi və beləliklə, interferensiya hallarının aradan qaldırılması və qarşısının alınmasını mümkün edir;

3. iqtisadiyyat fakültələri tələbələri üçün nəzərdə tutulmuş və ingilis dilinin ixtisasıya yönümlü təliminə yönəldilmiş çalışmalar sisteminin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, burada tələbələri fəallaşdırmaqla və onları təlim prosesinə maraqlı, təşəbbüskar iştirakçılar qismində cəlb etməklə, onlara ingilis dilində ixtisasıya yönümlü vərdişlərin günün tələbləri səviyyəsində aşılmasını təmin etmək mümkündür;

4. ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi kontekstində tələbələrə ixtisasıya yönümlü vərdişlərin aşılması prosesinin məqsədyönlü, sistemli, mərhələli şəkildə, asandan çətinə, sadədən mürəkkəbə doğru təşkil edilməsi təlim prosesinin daha səmərəli şəkildə təşkil edilməsi və daha uğurlu nəticələrin əldə edilməsini təmin edir;

5. təklif etdiyimiz çalışmalar sistemi müəyyən dərəcədə universal xarakterə malikdir və ixtisası dil olmayan digər ali məktəblərdə ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə tədrisi zamanı istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Linqvodidaktika kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiya işinin əsas müddələrinin aprobasiyası Beynəlxalq və Respublika miqyaslı elmi konfranslarda məruzələr şəklində aparılıb. Tədqiqat işinin konkret nəticələri ölkəmizdə və xaricdə çap edilmiş 9 elmi məqalədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin quruluşu. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin *Giriş* hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılmış, onun işlənmə səviyyəsi, tədqiqatın obyekti, predmeti, məqsəd və vəzifələri, fərziyyəsi, metodoloji əsasları, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, müdafiəyə çıxarılan müddəalar öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın *birinci fəsl*i “*İxtisası dil olmayan fakültələrdə xarici dil tədrisinin nəzəri əsasları*” adlanır. Bu fəsil iki yarımfəsildən ibarətdir.

*Birinci fəslin birinci yarımfəsl*i “*İxtisası dil olmayan fakültələrdə ingilis dilinin tədrisinin rolu və yeri*” məsələsinə həsr edilmişdir. Bu yarımfəsildə qeyd edilir ki, qloballaşma şəraitində ingilis dilinə yiyələnmədən müxtəlif sahələrdə çalışan insanların professional cəhətdən inkişaf etmələri qeyri-mümkündür. Bu gün ingilis dilini öyrənən gənclərin böyük əksəriyyəti dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək bacarığına yiyələnməyi qarşılarına bir məqsəd kimi qoyurlar. Beynəlxalq biznes sahəsində, transmilli neft şirkətlərində, banklarda işləyən universitet məzunlarının sayı gündə-gündən artmaqdadır. Bu cür şəraitdə dünyanın aparıcı dillərinə, ilk növbədə ingilis dilinə mükəmməl şəkildə yiyələnmək olduqca aktual və vacib bir məsələ kimi meydana çıxır.

Müasir dövrdə ingilis dilini öyrənən insanlar bu dili müxtəlif məqsədlərlə öyrənir. Lakin təəssüflə qeyd edilməlidir ki, ingilis dilinin tədrisi zamanı tələbələrin qarşısında qoyulan məqsəd, onların tələbat və ehtiyacları heç də həmişə nəzərə alınmır. Qeyri-ixtisas fakültələrində ingilis dilinin tədrisi sistemi qloballaşma dövrünün tələblərinə cavab vermir. Əksər hallarda tələbələrin fəaliyyəti mətn üzərində iş, qrammatik qaydaların öyrənilməsi və dil çalışmalarının yerinə yetirilməsi ilə məhdudlaşır. Xarici dilin tədrisi prosesi əksər hallarda müəllim yönümlüdür.

Dissertasiyada qeyd edilir ki, qeyri-dil fakültələrində xarici dillərin ənənəvi tədris sisteminə ciddi keyfiyyət dəyişiklikləri gətirilməlidir. Burada dilin tədrisi prosesi dil fakültələrindən fərqli şəkildə təşkil edilməli, xarici dilin hansı universitetdə, hansı fakültədə tədris edildiyi nəzərə alınmalıdır. Qeyri-dil fakültələrində ingilis dilinin tədrisi zamanı istifadə edilən metod və üsullar ixtisas fakültələrində istifadə olunan yanaşma, metod və üsullardan fərqli, bəzən hətta radikal şəkildə fərqli olmalıdır. Lakin qeyri-ixtisas fakültələri dedikdə, burada tamamilə fərqli ixtisas fakültələrinin mövcudluğu vurğulanmalıdır.

Beləliklə, tibb universitetində tədris edilən ingilis dili tarix fakültəsində tədris edilən ingilis dilindən fərqli olmalı, şərqşünaslıq fakültəsində tədris olunan ingilis dili hər ikisindən fərqli olmalı, iqtisadiyyat fakültəsində tədris olunan ingilis dili isə göstərilən sistemlərdən fərqli olmalı və tamamilə fərqli şəkildə təşkil edilməlidir.

Fərqlərdən danışarkən, dilin tədrisinə yanaşma istifadə edilən metod və üsullar, dilin tədrisi prosesinin təşkil edilməsi və həmin prosesin idarə edilməsi, qiymətləndirmə üsulları, təlim prosesində istifadə edilən dərslik və dərs vəsaitləri, təlim materialları, qiymətləndirmənin meyarları nəzərdə tutulur.

Qeyri-dil fakültələrində, o cümlədən iqtisadiyyat fakültəsində ingilis dilinin tədrisi ESP (İngilis dili xüsusi məqsədlərlə) istiqamətində həyata keçirilməlidir. Proqram əsasında “Syllabus”lar yazılmalı və tədris prosesi onlara tamamilə uyğun şəkildə təşkil edilməlidir.

Şübhəsiz, əsas məqsəd ingilis dilində kommunikativ baxımdan səriştəli olan, fikir və ideyalarını asanlıqla çatdırma bilən, professional səviyyədə ünsiyyətə qoşula bilən, müxtəlif problem və məsələlərin müzakirəsi prosesində iştirak edib, fikrini söyləyə bilən mütəxəssisin hazırlanmasıdır. Qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün dərslər kommunikativ yönümlü şəkildə təşkil edilməli müzakirə, söhbətlər, rollu oyunlara tədris prosesində kifayət qədər yer verilməlidir.

Dissertasiyanın *birinci fəslinin ikinci yarım fəslində* “*Qeyri-ixtisas fakültələrində təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilinin tədrisi zamanı qarşıya çıxan problem və çətinliklər*” adlanır.

Dissertasiyada tədqiq edilən problem baxımından qeyri-ixtisas fakültələrində mövcud vəziyyətin öyrənilməsi göstərdi ki, qeyri-dil fakültələrində, o cümlədən iqtisad fakültələrində təhsil alan tələbələrin tədris edilən xarici dilin mənimsənilməsi səviyyəsi heç də qənaətbəxş kimi qiymətləndirilə bilməz. Əksər hallarda qeyri-ixtisas fakültələri tələbələrinin xarici dildə bilik və bacarıq səviyyəsi dövrün tələblərinə cavab vermir. Bu cür vəziyyətin əsas səbəbi qeyri-ixtisas fakültələrində xarici dillərin, o

cümlədən ingilis dilinin tədrisində istifadə edilən metod və üsulların, dərslik və digər təlim materiallarının müasir tələblərə cavab verməməsidir. Problemin araşdırılması onu göstərir ki, çox vaxt qeyri-dil fakültələrində ingilis dilini tədris edərkən, dil fakültələrində istifadə edilən tədris modeli əsas götürülür. Nəticə etibarilə, ixtisası dil olan fakültələr üçün nəzərdə tutulmuş təlim materialları, tədris üsulları, qiymətləndirmə meyarlarının dəyişilməz şəkildə qeyri-ixtisas fakültələrə köçürülməsi tədris prosesinin uğursuzluğuna səbəb olur.

Mövcud vəziyyətin təhlili onu göstərir ki, qeyri-dil fakültələrində təhsil alan tələbələrin təlim prosesində qarşılaşdıqları çətinliklər aşağıdakılardır:

1. mövcud proqram və silabusların müasir dövrün tələblərinə uyğun olmaması;
2. təlim prosesinin tələbələrin tələbat, maraq və ehtiyaclarını nəzərə almadan təşkil edilməsi;
3. dilin tədrisi zamanı aktuallığını itirmiş metod və üsullardan istifadə edilməsi;
4. dillərarası və dildaxili interferensiya;
5. təlim prosesinin ixtisas yönümlü şəkildə təşkil edilməməsi;
6. müasir texnologiyaların düzgün şəkildə istifadə edilməməsi;
7. qiymətləndirmə kriteriya və üsullarının irəli sürülən məqsədlərə uyğun olmaması və s.

Çox vaxt qeyri-dil fakültələrində təhsil alan və ingilis dilini öyrənən tələbələr müəllimin ingilis dilində verən izahatları başa düşmür və nəticə etibarilə tələbələrdə öyrənilən dilə qarşı mənfi münasibət formalaşır. Beləliklə də, tədris prosesində tələbələrin ana dili olan Azərbaycan dilindən bütövlükdə imtina etməklə tədris prosesini səmərələşdirmək və qoyulan məqsədə, yəni ingilis dilindən adekvat, sərbəst şəkildə istifadə etmək bacarığına yiyələnməyə nail olmaq olduqca çətindir.

Müasir metodikada ən konstruktiv hesab edilən kommunikativ yanaşma ingilis dili dərslərində əsas ünsiyyət dilinin məhz ingilis dili olduğunu nəzərdə tutur. Tələbələrin ana dilindən istifadə etməsinə fəvqəladə hallarda yol verilir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, dil fakültələri ilə müqayisədə qeyri-ixtisas fakültələrində keçirilən ingilis dili dərslərində ana dilindən daha çox istifadə edilir. Lakin burada yaranmış vəziyyətdən, verilən imkanlardan sui-istifadə etmək təhlükəsi yaranır.

Dil fakültələrində olduğu kimi, qeyri-dil fakültələrində də, o cümlədən iqtisadiyyat fakültəsində əsas məqsəd tələbələrə öyrənilən dildən ünsiyyət

vasitəsi kimi istifadə etmək qabiliyyətini aşılamaqdan ibarətdir.¹ Xarici dil dərslərində tələbələr tərəfindən mənimsənilməli olan hər bir dil vahidi, təqdim edilən hər bir çalışma və tapşırıq kommunikativ cəhətdən mənalı olmalı və tələbələrə xarici dili kommunikativ məqsədlərlə aşılamaq vəzifəsini yerinə yetirməlidir.² Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu cür təşəbbüs adətən tələbələrin əksəriyyəti tərəfindən alqışlanır, dilin öyrədib-öyrənilməsi prosesində iştirakçı qismində çıxış edərkən tələbələr fəallaşır və onlarda öyrənilən dilə qarşı maraq və müsbət münasibət oyanır. Lakin real tədris prosesində ana dilindən tamamilə imtina etmək, zənnimizcə, heç də düzgün olmazdı. Bəzən ana dilinin istifadə edilməsi xarici dilin daha səmərəli şəkildə, daha sürətlə öyrənilməsinə kömək edir.³

İqtisadiyyat fakültələrində təhsil alan tələbələrə yeni sözləri təqdim edərkən, onların tələbələrin ana dili olan azərbaycan dilində ekvivalentlərinin verilməsi ixtisas yönümlü terminlərin şüurlu şəkildə mənimsənilməsi məqsədini daşıyır. Məsələn, tələbələrə ixtisasları ilə bilavasitə əlaqəli olan “Costs, volume, pricing and profit decisions” mətni təqdim edildikdən sonra, həmin mətnə olan “costs, to monitor, to charge, rent, rates, volume, revenue, equation, output” sözlərinin və onların azərbaycan dilində olan ekvivalentlərinin təqdim edilməsi tövsiyə edilir.

Növbəti mərhələdə şərti kommunikativ çalışmaların yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur. Burada artıq leksik vərdiş səviyyəsində mənimsənilmiş söz və söz birləşmələrinin nitq prosesində istifadə edilməsi nəzərdə tutulur. Qrup və cütlüklərlə işləyən tələbələrə dialoq qurmaq və diskussiyalarda iştirak etmək təklif edilir. Tələbələrin qarşısında qoyulan əsas şərtlərdən biri mətnə olan ixtisas yönümlü söz və söz birləşmələrindən istifadə etməkdir. Yaradıcı xarakterli produktiv mərhələdə tələbələrə ixtisasları ilə bilavasitə əlaqəli olan mövzular ətrafında qurulmuş diskussiya və debatlarda iştirak edərkən özlərinin fikir və ideyalarını ifadə etmək imkanı verilir. Bu mərhələdə mənimsənilmiş leksik vahidlərin yaradıcı, kreativ şəkildə istifadə edilməsi baş verir və beləliklə, ingilis dilini xüsusi məqsədlərlə öyrənən tələbələrdə ixtisasları ilə əlaqəli olan leksik vahidlərin müxtəlif kommunikativ kontekstlərdə istifadə etmək qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi üçün lazımi şərait yaradılır.

¹ Cook J.Y. Applied Linguistics. Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 40.

² Morrow K. and M. Schocker. Using texts in Communicative approach // ELT Journal, 1987, № 14/4, pp. 248-256.

³ Dellars S. and M.Rinvulcri. Using the Mother Tongue. Delta Publishing, 2002, p. 17.

İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə tədrisi problemini araşdırarkən tələbələrdə öyrənilən xarici dildə qrammatik vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Qeyd edilməlidir ki, xarici dilin tədrisində qrammatikanın əhəmiyyəti danılmazdır. Zənnimizcə, ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə tədrisi problemini araşdırarkən, qrammatika və kommunikasiya arasında tarazlığın yaradılması məsələsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

İqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin tədrisinə ayrılan saatların miqdarı qrammatikanın tədrisinin minimum dərəcəyə endirilməsini tələb edir. Lakin bu cür vəziyyət tələbələrə qrammatik vərdişlərin aşılmasını istiqamətində həyata keçirilən fəaliyyətin intensivləşdirilməsi və işin daha səmərəli şəkildə təşkil edilməsinin vacibliyini bir daha sübut edir. Hesab edirik ki, mənimsənilməli olan qrammatik strukturlar dilin ixtisas yönümlü prosesinə integrativ şəkildə daxil edilməli, funksional yönümlü şəkildə təqdim edilməli və mənimsənilməlidir.

Zənnimizcə, ESP kontekstində dil aspektlərinin tədrisi sisteminə yenidən baxılmalı, bu sahəyə qloballaşma dövrünün tələblərinə uyğun olan dəyişikliklər daxil edilməlidir.

Dissertasiyanın ikinci fəslə *“İqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin tədrisinin səmərəli yolları”* adlanır.

İkinci fəslin birinci yarımfəslə “İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təliminin əsas prinsipləri” adlanır. İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə tədrisi müəllimin qarşısında yeni vəzifələr irəli sürür və təlim prosesinə lazımi dəyişikliklərin tətbiq edilməsini təkidlə tələb edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, innovativ ideyaların qəbul edilməsi və onların təlim prosesinə tətbiq edilməsi heç də asan məsələ deyil. Əksər hallarda bu və ya digər təlim kontekstində mövcud olan ənənələrin və stereotiplərin aradan qaldırılması ilə müşayiət edildiyi səbəbindən, müxtəlif xarakterli dəyişikliklərin təlim prosesinə tətbiq edilməsi kifayət qədər mürəkkəb bir proses hesab edilir.

Hal-hazırda bütün dünyada ictimai, iqtisadi və eləcə də, təhsil sahəsində ciddi dəyişikliklər baş verir. Dövrün tələblərinə uyğun olaraq tədris, o cümlədən, xarici dilin tədrisi dinamik xarakterli bir proses olmalıdır. Bu da təhsil sahəsində çalışan mütəxəssislərin yaradıcı, innovativ ideyaları qəbul etməyə, onları təcrübəyə tətbiq etməyə hazır olan insanlar olmalarını tələb edir. Təlim prosesini təşkil edən və həmin prosesin ayrılmaz komponentləri xarici dili tədris edən müəllim, dili öyrənən tələbələr və təlim prosesinin baş verdiyi şəraitdir. Onların bir-birilə sıx əlaqədə olduqları xüsusilə qeyd edilməlidir.

Tələbələrin passivliyi mövcud tədris sisteminin əsas nöqsanlarından hesab edilir. Aparılan tədqiqatlar onu göstərir ki, təlim prosesində fəal şəkildə iştirak edən tələbələr nəticə etibarı ilə daha yüksək nailiyyətlər əldə edirlər. Tələbələrin fəallığı təlim prosesinin səmərəliliyini təmin edən əsas şərtlərdən biridir.

Tələbəyönümlü dil təliminin əsas göstəricilərindən biri tələbələrə biliklərin ötürülməsi deyil, onları “öyrənməyi öyrətmək”, yəni biliklərin mənimsənilməsi, vərdiş və bacarıqlara yiyələnmə yollarını aşılamaqdır. İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə öyrənilməsi kontekstində tələbə-müəllim münasibətlərindən danışarkən onların partnyorluq, konstruktiv əməkdaşlıq əsasında qurulmasının vacibliyini xüsusilə vurğulamaq lazımdır.

Müasir dövrdə ingilis dilini ESP kontekstində tədris edən müəllim bilikli, səriştəli, kreativ, professional bir insan olmalı və ixtisası dil olmayan təhsil müəssisələrinin tələbələrini ingilis dilinin öyrənilməsi prosesinə fəal iştirakçı qismində cəlb etməli, onlarda ingilis dilinə maraq və həvəs oyatmalı, bu dili öyrənməyi öyrətməlidir.¹

Müasir dövrün tələblərinə cavab verən, ixtisası dil olmayan fakültələrdə ingilis dilinin tədrisini burada təhsil alan tələbələrin ehtiyac və tələbatlarını nəzərə almaqla təşkil etməyi bacaran müəllimlərin hazırlanması məqsədilə təşkil edilən treninqlərə biznes və iqtisadiyyat sahəsində çalışan yüksək səviyyəli mütəxəssislərlə bərabər ingilis dilində kommunikativ cəhətdən səriştəli, yüksək səviyyəli peşəkar müəllimlər də cəlb edilməlidir. Yalnız onların birgə fəaliyyəti nəticəsində gələcəkdə müxtəlif sahələrdə çalışmalı olan və qlobal miqyasda ölkəmizi layiqincə təmsil etmək iqtidarında olan tələbələrə ingilis dilini xüsusi məqsədlərlə dövrün tələblərinə cavab verən səviyyədə tədris edən müəllimləri hazırlamaq olar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu cür treninqlərə müvafiq sahədə çalışan dil daşıyıcılarının cəlb edilməsi daha səmərəli nəticələrin əldə edilməsi üçün imkan yaradır.

ESP sahəsində çalışan kadrların ixtisaslaşdırılması və təkmilləşdirilməsi siyasəti düzgün şəkildə qurularsa, bu istiqamətdə fəaliyyət düzgün, məqsədəuyğun şəkildə planlaşdırılarsa, müvafiq sahələrdə çalışan yüksək səviyyəli professionalların cəlb edilməsinə imkan verilərsə, ESP təliminin yüksək səviyyədə keçirməsini və nəticə etibarilə kompaniya və qurumların fəaliyyətlərinin daha səmərəli şəkildə təşkil edilməsini və beləliklə, daha yüksək nailiyyətlərin əldə edilməsini təmin edir.

¹ Jong W.N. The Language Teaching Profession: In a State of Flux? // European Journal of Teacher Education, v. 12, 1989, № 2, p. 173.

Belə ki, iqtisadiyyat fakültəsində təhsil alan tələbələrəin əksəriyyəti dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan insanlarla görüşməli, müqavilə bağlamalı, telefonla danışqlar aparmalı, faksılar yazıb göndərməli olacaqlar. Bunun üçün onlar ingilis dilini günün tələblərinə uyğun olan səviyyədə mənimsəməlidirlər, xüsusilə bilik, vərdiş və bacarıqlara yiyələnəlidirlər.

İxtisası dil olmayan, o cümlədən iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilini öyrənən və gələcəkdə biznes və iqtisadiyyat sahəsində fəaliyyətə hazırlaşan tələbələr üçün tələbəyönlümlülük prinsipi xüsusi əhəmiyyət kəsb etmiş olur. Tələbəyönlümlülük müasir metodikanın əsas prinsiplərindən birinə çevrilmişdir.

Tələbəyönlümlü tədrisin əsasını təşkil edən prinsiplərdən biri təlim prosesinin tələbələrəin maraqları, tələbat və ehtiyacları üzərində qurulmasıdır. Səmərəli nəticələrin əldə edilməsi üçün tələbələrə bu məqsədlə hazırlanmış xüsusi materiallar təqdim edilməlidir.

Təlim kursunun məzmununun müəyyənləşdirilməsi sillabusların işlənilib hazırlanması, təlim materiallarının yazılması, təlim prosesində istifadə edilən səmərəli metod və üsulların və eləcə də, qiymətləndirmə üsullarının seçilməsindən ibarətdir.

İkinci fəslin ikinci yarımfəslı “İqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin tədrisinə yönəldilmiş çalışmalər sistemi” adlanır.

İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi prosesində istifadə edilən təlim materialları, o cümlədən də tələbələrə təqdim edilən mətnlər autentik olmalı, onların ixtisaslarına uyğun olmalı, qeyri-ixtisas fakültələrində təhsil alan tələbələrəin ehtiyac və tələbatlarını nəzərə almaqla seçilməlidir. Təklif etdiyimiz təlim sistemində aşağıdakı ixtisasyönlümlü mətnlərin təqdim edilməsi tövsiyə edilir: *Finance, Your bank account, Bank statements and How to read them, A simple Cashbook, Non-allowable expenses, Computerization, Preparing a business plan, Costs, volume, pricing and profit decisions* və s.

Qeyri-ixtisas fakültələrində ingilis dili tədrisinin səmərəliləşdirilməsinə yönəldilmiş iş məqsədyönlü, ardıcıl, mərhələli şəkildə həyata keçirilməlidir, təlim prosesində azərbaycanlı tələbələrəin rast gələ biləcəkləri problem və çətinliklər nəzərə alınmalı, potensial dillərarası və dildaxili interferensiya mənbələri aradan qaldırılmalıdır.

İqtisadiyyat fakültələrində təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilinin təlimi prosesi aşağıdakı şəkildə həyata keçirilməlidir.

Birinci mərhələdə tələbələrə ixtisasları ilə bilavasitə əlaqəli olan mətn təqdim edilir. Mənimsənilməli olan terminlər və onların Azərbaycan dilində ekvivalentləri olan sözlər tələbələrə təqdim edilir. Qeyd edilməlidir ki,

ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi prosesinin səmərəliləşdirilməsi dilin aspektləri və nitq bacarıqlarının interaktiv şəkildə tələbələrə aşılmasını nəzərdə tutur. Bu səbəbdən ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimini həyata keçirərkən tələbələrin leksik ehtiyatlarının zənginləşdirilməsi, xüsusilə də ixtisasları ilə bağlı olan terminlərin mənimsənilməsinə, müvafiq qrammatik bacarıqların formalaşmasına yönəldilmiş çalışma və tapşırıqların yerinə yetirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Mətnlə tanışlıqdan sonra tələbələrə aşağıdakı tapşırıqların yerinə yetirilməsi təklif edilir:

1. açar söz və terminlər və onların Azərbaycan dilində olan ekvivalentləri tələbələrə təqdim edilir;

2. tələbələrə mətnin başlığı, mətnin növü, yarımlovhələrlə tanış olmaq və mətnin məzmununa dair fərziyyələrini söyləmək təklif edilir;

3. lazım gələrsə, tələbələrə onları düzgün şəkildə istiqamətləndirməyə kömək edə bilən məlumat verilir;

4. tələbələrə təqdim edilmiş mətnin məzmununu əks etdirən cümlələrin pərakəndə şəkildə təqdim edilməsi və onların düzgün ardıcılıqla təşkil edilməsinə yönəldilmiş tapşırıqlar tələbələrin diqqətini əsas məzmunun üzərində cəmləşdirilməsinə kömək edir;

5. tələbələrə mətnin məzmununa dair suallar verilir və beləliklə, onların diqqəti yeni məlumat üzərində cəmləşdirilir;

6. tələbələrin ingilis dilinin öyrənilməsi prosesinə fəal iştirakçı qismində cəlb edilməsini təmin etmək məqsədilə onları ixtisas yönümlü mətnlərdə qaldırılan mövzuya dair fikir və fərziyyələrini söyləmək təklif edilə bilər;

7. qeyri-ixtisas fakültələrdə təhsil alan tələbələrə ingilis dilini tədris edərkən, ixtisas yönümlü mətnlərlə yanaşı, üslubi cəhətdən müxtəlif olan, müxtəlif xarakterli autentik materiallar təqdim edilməlidir.

İkinci fəslin üçüncü yarım fəslə "Eksperimental tədris və onun nəticələri" adlanır. Yarım fəsil eksperimentin təşkili, aparılması və nəticələrini şərh edir.

Eksperimentin qarşısında aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- iqtisadiyyat fakültələri tələbələrinə ingilis dilinin ixtisas yönümlü tədrisi məqsədilə təklif olunan çalışmalar sistemini sınaqdan keçirmək;

- eksperimentin müəyyənedici mərhələsində mövcud vəziyyəti öyrənmək üçün istifadə olunan tədqiqat metodlarından, sorğulardan öyrədici eksperimentin gedişində istifadə etmək;

- eksperimentin müəyyənedici və yoxlayıcı mərhələlərinin nəticələrini təhlil və müqayisə etmək.

Eksperiment üç mərhələdən ibarət olmuşdur: *müəyyənədicisi, öyrədici, yoxlayıcı*.

Eksperimentin müəyyənədicisi mərhələsində mövcud vəziyyət problem baxımından öyrənilmiş və təhlil edilmişdir.

Eksperimental tədrisin ikinci, öyrədici mərhələsində iqtisadiyyat fakültələri tələbələrinə ingilis dilinin ixtisası yönümlü təliminə yönəldilmiş metodika tətbiq olunmuşdur.

Bu mərhələdə aşağıdakı vəzifələr irəli sürülmüşdür:

1. Maliyyə-kredit fakültəsində təhsil alan tələbələrdə ingilis dilindən xüsusi məqsədlərlə istifadə etmək bacarıqlarını irəli sürülən tələblərə cavab verən səviyyəyə çatdırmaq üçün vacib olan linqvistik şərtləri müəyyən etmək, yeni metodik model işləyib hazırlamaq və onu təsvir etmək.

2. Təklif edilən metodik model əsasında eksperimental tədrisi təşkil etmək.

İxtisası dil olmayan fakültələrdə təhsil alan tələbələrə ingilis dilinin ixtisası yönümlü təliminə yönəldilmiş metodik sisteminin işlənilməsi, hazırlanmasından danışarkən, dissertasiya işinin I fəslində ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təliminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə həyata keçiriləcək fəaliyyətin praktik istiqamətini müəyyənləşdirməyə imkan verdi. Təklif etdiyimiz metodik model və tapşırıqlar sistemi semestr ərzində xarici dil dərslərində mərhələli, ardıcıl şəkildə tətbiq edilmişdir. Eksperiment qruplarında ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi təklif etdiyimiz metodik model və motivasiyaedici çalışmalar əsasında təşkil edilmişdir. Kontrol qruplarda isə ingilis dili dərsləri ənənəvi üsullardan istifadə etməklə keçirilirdi. İkinci mərhələ başa çatdıqdan sonra eksperimentin III mərhələsi, post eksperimental yoxlama və qiymətləndirmə mərhələsi həyata keçirilmişdir.

Eksperimental tədrisin III, yoxlayıcı mərhələsində qarşıya qoyulan vəzifələr aşağıdakılardır:

1. eksperimentin ikinci, öyrədici mərhələsində əldə edilmiş nəticələrin yoxlanılması;

2. əldə edilmiş nəticələr əsasında öyrədici eksperimentin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi;

3. eksperimentin ümumi nəticələrinin sistemləşdirilmiş şəkildə təqdim edilməsi.

2013-2014-cü tədris ilinin I semestrinin sonunda həm eksperiment, həm də kontrol qruplarda ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi prosesi müşahidə edilir, tələbələrdə tədris edilən xarici dildən ixtisası yönümlü şəkildə istifadə etmək bacarığının səviyyəsini müəyyənləşdirmək məqsədilə xüsusi testlər keçirilir. Əldə olunmuş nəticələr təcrübəli müəllimlərdən

ibarət olan ekspert qrupu tərəfindən təhlil edilir. Keçirilmiş testlərin nəticələri müəyyənədiçi eksperimentdən əldə edilmiş nəticələr ilə müqayisə edilir və ümumiləşdirilmiş şəkildə cədvəldə təqdim edilir.

Cədvəl 2.3

Eksperimentin müəyyənədiçi və yoxlayıcı mərhələlərinin
nəticələrinin müqayisəsi

	Kəmiyyət göstəricisi						Keyfiyyət göstəricisi					
	KG №1	EG №1	KG №2	EG №2	KG №3	EG №3	KG №1	EG №1	KG №2	EG №2	KG №3	EG №3
Eks. əvv.	29,7%	31,2%	19,1%	22,1%	37,1%	32,3%	23,9%	27,8%	16,2%	20,8%	31,2%	22,3%
Eks. son.	34,4%	49,3%	23,2%	35,3%	43,1%	37,4%	32,3%	43,1%	21,1%	34,9%	30,1%	35,2%
Fərq	4,7 %	18,1%	4,1 %	13,2%	6,0 %	15,1%	8,3 %	15,3%	4,9 %	14,1%	8,9 %	13,1%

Cədvəl 2.3.-də göstərilən nəticələr öyrədiçi eksperimentdən sonra eksperiment və kontrol qrup tələbələrində ingilis dilindən ixtisaslaşmış şəkildə istifadə etmək bacarıqlarının səviyyələri arasında yaranmış fərqi əks etdirir. Göründüyü kimi, müəyyənədiçi eksperimentin keçirilməsi zamanı eksperiment və kontrol qruplarda olan tələbələrin bilik səviyyələri arasında ciddi fərqlər mövcud olmadığından, yaranmış fərqi öyrədiçi eksperiment nəticəsində əldə edilməsinə şübhə ola bilməz. Öyrədiçi mərhələdə yalnız eksperiment qruplarda oxuyan tələbələrin iştirak etdiyi səbəbdən, həmin tələbələrdə ingilis dilindən xüsusi məqsədlərlə istifadə etmək bacarıqlarının səviyyəsində əhəmiyyətli yüksəliş müşahidə edilir. Kontrol qruplarda keçirilən təlim nəticəsində müəyyən yüksəliş müşahidə olunsada, əldə edilmiş nəticələr eksperimental tədrisin keçirildiyi eksperimental qruplarda daha mühüm yüksəliş olduğunu təsdiq edir. Cədvəl 2.3, eksperimental tədrisin keçirildiyi müddətdə maliyyə-kredit fakültəsində təhsil alan

tələbələrdə ingilis dilindən xüsusi məqsədlərlə istifadə etmək bacarıqlarının səviyyələrində müşahidə edilən inkişafı müqayisəli şəkildə əks etdirir. Yoxlama nəticəsində kontrol qruplarda əldə edilmiş nəticələr müəyyənədiçi eksperimentlə müqayisədə tələbələrdə ingilis dilindən professional məqsədlərlə istifadə etmək bacarıqlarının səviyyəsinin kəmiyyət göstəricisi üzrə fərq 4,7%, 4,1%, 6,0%, keyfiyyət göstəricisi üzrə 8,3%, 4,9%, 8,9% təşkil etdiyi halda, öyrədiçi eksperiment nəticəsində eksperiment qruplarında müvafiq göstəricilər 18,1%, 13,2%, 15,1% və 15,3%, 14,1%, 13,1% təşkil etmişdir.

Beləliklə, kontrol qruplarda müşahidə edilən səviyyə artımı orta hesabla 13,9% təşkil etmişdir. Eksperimental tədris prosesində əldə edilmiş nəticələrin təhlili əsasında öyrədiçi eksperimentin tələbələrdə ingilis dilindən xüsusi məqsədlərlə istifadə etmək bacarıqlarının səviyyəsinə müsbət təsir göstərdiyini demək olar. Təqdim etdiyimiz, elmi-metodik cəhətdən əsaslandırılmış, iqtisadiyyat fakültələrində təhsil alan və ingilis dilini xüsusi məqsədlərlə öyrənən tələbələrin ehtiyac və tələbatları, arzu və maraqlarını nəzərə almaqla işlənilib hazırlanmış metodik model və ixtisasıyönümlü çalışmalar sistemi məqsədyönlü, ardıcıl, mərhələli şəkildə ingilis dilinin təlimi prosesinə tətbiq edilərkən, eksperiment qrup tələbələrində ingilis dilindən xüsusi məqsədlərlə istifadə etmək bacarıqlarının səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə artması, maliyyə-kredit fakültəsi tələbələrini ingilis dilinin təlimi prosesinə münasibətində müsbət xarakterli dəyişikliklər müşahidə edilir.

Qeyd edilməlidir ki, eksperiment qrupları tələbələrindən bəziləri müəyyənədiçi mərhələdə yaradıcı xarakterli tapşırıq və çalışmalarını yerinə yetirməkdən imtina edir, çoxsaylı çətinlik və problemlərlə qarşılaşırlar. Yoxlayıcı mərhələdə, eksperiment qrupların tələbələri, kontrol qrupların tələbələrindən fərqli olaraq, yaradıcı xarakterli tapşırıqların yerinə yetirilməsindən çəkinmir, mövqe və rəylərini həvəslə söyləyir, ixtisasıyönümlü tapşırıqları həvəslə yerinə yetirirlər. Eksperimental tədrisin öyrədiçi mərhələsində iştirak etmiş tələbələrin ingilis dilinin öyrənilməsinə olan münasibəti əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Eksperiment qruplarında oxuyan tələbələrdə müsbət dinamika müşahidə edilir. Bu da təklif etdiyimiz metodik modelin və çalışmalar sisteminin səmərəliliyini sübut edir.

Dissertasiya işində əldə edilmiş elmi nəticələr aşağıdakı kimi ümumiləşdirilir:

1. ixtisası dil olmayan, o cümlədən iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin tədrisi ixtisasıyönümlü şəkildə təşkil edilməlidir;

2. iqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə tədrisi kommunikativ yönümlü interaktiv şəkildə həyata keçirilməli, əsas nitq fəaliyyət növləri olan yazı, oxu, şifahi nitq və eşidib-anlama vərdişləri tələbələrə əlaqəli şəkildə aşılmalıdır;

3. iqtisadiyyat fakültələri tələbələrinə ingilis dilindən xüsusi məqsədlərlə istifadə etmək bacarıqlarının daha yüksək səviyyədə inkişaf etdirilməsini və tədris edilən dilin günün tələblərinə uyğun səviyyədə mənimsənilməsinin təmin edilməsi məqsədilə təlim prosesində istifadə edilən materiallar autentik, müasir, məzmun və üslubi cəhətdən fərqli bilavasitə tələbələrin aldıkları ixtisasla bağlı olmalıdır;

4. ixtisası dil olmayan fakültələrdə qoyulan məqsədlərdən asılı olaraq tələbələrə müxtəlif dil öyrənmə strategiyaları aşılmalıdır;

5. müasir metodikanın əsas prinsiplərindən biri olan tələbəyönümlülük ixtisası dil olmayan fakültələrdə təhsil alan tələbələrə ingilis dilinin təlimi prosesinin onların ehtiyac və tələbatları üzərində qurulmasını nəzərdə tutur;

6. ingilis dilinin iqtisadiyyat fakültələrində təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə tədris edildiyi halda, müqayisə olunan iki dil, yəni ingilis dili və Azərbaycan dili arasında bu sahədə olan qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsirin araşdırılması potensial interferensiya mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi və beləliklə, ana dilinin mənfi təsiri hallarının aradan qaldırılmasını mümkün edir;

7. işləyib hazırladığımız metodik model və çalışmalar sistemi müəyyən dərəcədə universal xarakter daşıyır və ixtisası dil olmayan ali məktəblərdə ingilis dilinin tədrisində uğurla istifadə edilə bilər;

8. eksperimental tədrisin nəticələri, eksperiment və kontrol qruplarda əldə edilmiş göstəricilərin müqayisəli təhlili onu deməyə əsas verir ki, təklif etdiyimiz metodik model və çalışmalar sistemi iqtisadiyyat fakültələrində təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilinin xüsusi məqsədlərlə təlimi prosesini müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə təşkil edilməsini və həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət cəhətdən kifayət qədər yüksək göstəricilərin əldə edilməsini təmin edə bilər.

Tədqiqatın məzmunu, əsas müddəaları və nəticələri iddiaçının çap etdirdiyi aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Qeyri-ixtisas fakültəsi tələbələrinə ingilis dilinin tədrisində ana dilinin rolu və yeri // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2012, № 1, s. 417-422
2. İngilis dilinin qeyri-dil fakültələrində tədrisinin bəzi xüsusiyyətləri // Elmi əsərlər. Bakı: BSU, 2013, № 1, s. 226-229
3. Некоторые проблемы обучения английскому языку в специальных целях студентов-азербайджанцев // Педагогичні науки. Збірник наукових праць. Полтава, 2013, № 1 (57), с. 68-72
4. İqtisad fakültələri tələbələrinə ingilis dili tədrisinin bəzi xüsusiyyətləri / Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XVII Respublika elmi konfransının materialları. II c. Bakı: ADU, 2013, s. 199-200
5. İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə tədrisinin bəzi problemləri / Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı: ADU, 2013, s. 98-99
6. İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə tədrisində tələbə-müəllim münasibətləri // Dil və ədəbiyyat. Bakı: BDU, 2013, № 3 (87), s. 299-300
7. Qloballaşma dövründə ingilis dilinin öyrədilməsinin bəzi yolları // Tədqiqatlar. Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. 2014, № 1, s. 104-110
8. İngilis dilinin xüsusi məqsədlərlə kommunikativ yönümlü tədrisinə dair bəzi tövsiyələr. Pedaqoji Universitet xəbərləri. Bakı: 2015, № 2, s. 355-358
9. İqtisadiyyat fakültələrində ingilis dilini öyrənən tələbələrə linqvistik vahidlərin öyrədilməsinin bəzi yolları. Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2016, № 1, s. 386-393.

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ НА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

Резюме

Данная диссертационная работа, состоящая из введения, двух глав, заключения, приложения и списка использованной литературы, посвящена разработке методической системы профессионально-ориентированного обучения английскому языку на экономических факультетах

Во *введении* обосновываются актуальность и новизна темы, определяются цели и задачи, выдвигаются основные положения, выносимые на защиту, определяются объект и предмет исследования, его теоретическая и практическая значимость, даются сведения об основных методах исследования, апробации работы и структуре диссертации.

Первая глава диссертации посвящена рассмотрению теоретических основ обучения английскому языку на неязыковых факультетах. Здесь говорится о значении обучения английскому языку на неязыковых факультетах и тех проблемах и трудностях, с которыми сталкиваются студенты-азербайджанцы, изучающие язык в специальных целях.

Вторая глава посвящена разработке эффективных путей обучения английскому языку на неязыковых факультетах. Здесь говорится об основных принципах, лежащих в основе обучения английскому языку в специальных целях, подробно описывается система упражнений, направленных на обучение английскому языку студентов экономических вузов. Здесь также описываются этапы, задачи, содержание опытно-экспериментальной работы и анализируются результаты проведенного исследования.

В *заключении* излагаются основные итоги исследования, формулируются выводы, говорится о возможностях использования полученных результатов.

LINGVODIDACTIC PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH TO ECONOMIC FACULTY STUDENTS

Summary

The thesis explores the lingvodidactic analysis of teaching English for specific purposes and working out a system of teaching English to economic faculty students. The thesis consists of an introduction, two chapters, a conclusion and list of literature.

Introduction substantiates choice and goals of the theme, determines aims and purposes, methods of investigation, scientific novelty, theoretical and practical significance and specifies the structure of the thesis.

The first chapter deals with theoretical bases of working out effective ways of teaching English for specific purposes. A typology of linguistic and speech difficulties experienced by the national ESP students is presented here.

The second chapter touches upon the working out solid principles and more effective ways of teaching ESP to Azerbaijani students. The sound criteria for selection of teaching materials and tasks matched to ESP students' needs and interests and aimed at developing linguistically educated, communicatively competent ESP students are developed in this chapter. Experimental check up of the method deals with the results of the experimental check up of the worked-out system of teaching ESP to Azerbaijani students. Recommendations given will help national ESP students increase their level of proficiency in the target language.

The conclusion summarizes the basic results of the investigation.

Çapa imzalanıb: 11.05.2016
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

НИГЯР ГАЗАНФАР ГЫЗЫ МИРЗАЛИЕВА

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ
АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ НА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

5801.01 – Теория и методика обучения и воспитания
(методика преподавания английского языка)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по педагогике

Баку – 2016